

Tercümanın tercüme sürecinde deneyimlediği aşamalar ve bu aşamalar esnasında devreye soktuğu yetiler

Refika Zuhal GILIÇ¹

APA: Gılıç, R. Z. (2019). Tercümanın tercüme sürecinde deneyimlediği aşamalar ve bu aşamalar esnasında devreye soktuğu yetiler. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (17), 331-345. DOI: 10.29000/rumelide.656864

Öz

Bu çalışmada çevirmenin bilişsel yetkinliğini zorlayıcı ve anındalık ilkesinin çok ön planda olduğu bir süreç olan andaş ve ardıl tercüme bakımından sözlü çevirmenin tercüme esnasında bilişsel, duyuşsal ve psikomotor olarak ilerlediği düzlem ve bu düzlem ile paralelinde tercümanlarda bulunması beklenen yetiler ilişkilendirilerek aktarılacaktır. Ayrıca çevirmenin tercüme esnasında yol aldığı bazı aşamalara özgü yeni yetiler de önerilecektir. Çalışma iki ana başlık ve üçer tane alt başlık aracılığı ile aktarılacaktır. İlk temel başlık; andaş ve ardıl tercümede algılama sürecindeki yetiler ve alt başlıkları olan; andaş ve ardıl tercümede kaynak metnin duyulması ve anlaşılması, andaş ve ardıl tercümede algılanan bölümlerin hatırda tutulması ve andaş ve ardıl tercümede not alma ile tanıtılacaktır. İkinci ana başlık ise andaş ve ardıl tercümede üretme sürecindeki yetiler ve alt başlıkları olan andaş ve ardıl tercümede kaynak metnin anlamının aktarılması, andaş ve ardıl tercümede erek metnin düzenlenmesi ve andaş ve ardıl tercümede erek metnin söylenmesidir. Bu çalışma vasıtasıyla edinilen verilere göre; ileriki araştırmalarda psikodilbilimsel, sosyodilbilimsel, sinirdilbilimsel ve çevirmenin belleğine özel yeti ve durum türlerinde keşfedilmemiş tercümebilimsel noktalar konusunda ufuk açıcı, daha detaylı, deneysel, yarı-deneysel ve betimleyici vaka incelemelerine başvurulması gerekliliği gündeme gelmektedir. Önerilen yetilere daha fazlasını eklemek, çevirmenin kara kutusunun keşfedilmemiş noktalarına ışık tutan bu araştırmalarla mümkün olacaktır.

Anahtar kelimeler: Tercüme etkinliği, tercüme basamakları, tercüme yetileri, tercüman yetileri.

Stages the interpreter experience in interpreting process and the competences activated

Abstract

In this study, the plane in which the interpreter proceeds as cognitive, affective and psychomotor during interpreting performance; will be studied in relation to the abilities expected to be provided by interpreter in terms of interpreting process, in which the principle of instantaneousness is in the forefront and compelling for the interpreter's cognitive competences. Furthermore, new skills that are specific to some of the stages in which the interpreter proceeds during interpreting will also be proposed. The study will be conveyed through two main titles and three subtitles for each. The first main title called the competencies in the process of perception in simultaneous and consecutive interpreting will be introduced with the subtitles of the hearing and understanding of the source text, memorization of perceived sections and note taking in simultaneous and consecutive interpreting. The second main title called the competences in the production process in simultaneous and

¹ Öğr. Gör., Sinop Üniversitesi, Ayancık Meslek Yüksekokulu (Sinop, Türkiye), refika.gilic@sinop.edu.tr; Doktora öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çeviribilim ABD (Sakarya, Türkiye), refika.gilic@ogr.sakarya.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-3474-5804 [Makale kayıt tarihi: 23.08.2019-kabul tarihi: 20.12.2019; DOI: 10.29000/rumelide.656864]

consecutive interpreting will be introduced with subtitles of transferring the meaning of the source text, editing of target text, uttering of the target text in simultaneous and consecutive interpreting. According to the data obtained through this study, on the unexplored points regarding the issue of interpreting, the necessity of applying stimulating, more detailed, experimental, quasi-experimental, descriptive case studies in the types of the data and circumstances on psycholinguistics, sociolinguistics, neurolinguistics and specific to the memory of the interpreter comes to the fore in future research. It will be possible to add more competences and enlighten the unexplored points of interpreter's blackbox.

Keywords: Interpreting activity, interpreting steps, interpreting competence, interpreter competences.

1. Giriş

Tercüme eylemini tanımlarken temel anlamda yazılı ve sözlü tercüme olarak ikiye ayırmaktayız. Bir başka alternatif olarak yazılı tercüme için bazı bilim insanları mütercimlik (Köksal, 2008: 8, Berk: 2005:18) terimini, bu eylemi yapan kişiye de mütercim; sözlü tercüme eylemi için tercümanlık, bu eylemi yapan sözlü çevirmene ise tercüman demeyi tercih etmektedir (Ersoy, 2012). Tercüme ya da sözlü tercüme sürecini ve bu bağlamda çevirmenin devreye soktuğu yetileri incelemeyi önce sözlü tercüme kavramı ve alt alanlarını tanımlamakta fayda görmekteyiz. Kautz (2002: 289) sözlü tercüme ya da tercümeyi şu şekilde açıklamıştır:

“Tercüme etkinliği, farklı diller konuşan partnerler arasında kültürlerarası dilsel iletişim kapsamında gerçekleşen planlı ve yaratıcı bir eylemdir... Bu etkinlikte ya kaynak ve erek metin bölümler halinde ve sözlü olarak sunulmaktadır ve anlaşılabilir kısımlar kaydedilmektedir ya da kaynak ve erek metin eş zamanlı bir şekilde üretilmektedir. Her iki durumda da kaynak ve erek metin bir kez ve tamamlanmamış ve sonu belirsiz olarak üretilmektedir. Zaman baskısı söz konusudur, düzeltme yapma olanağı oldukça kısıtlıdır ve diğer iletişim partnerleriyle doğrudan temas sağlama olanağı bulunmaktadır. Bir tercüman tercüme etkinliğinde, aldığı bir tercüme görevi nedeniyle ve konuşmacının niyetini dikkate alarak ve kaynak metnin anlamını kullanarak bir erek metin üretir. Erek metin, iletişim koşullarının elverdiği ölçüde erek kitlenin beklentileriyle dilsel ve kültürel anlamda örtüşmeli ve aynı zamanda konuşmacının sadakat beklentilerine aykırı olmamalı”.

Kade'e (1968:35) göre ise; “tercüme etkinliği kaynak dil metninin sadece bir defa sunulduğu (sözlü olarak), zaman darlığı nedeniyle kontrolü mümkün olmayan ve sınırlı bir şekilde düzeltme olanağına sahip bir erek metni olan translasyon etkinliği olarak bilinmektedir”. Pöchhacker (2014: 11), sözlü tercümeyi “kaynak metinde sözlü olarak yapılan bir sunum ya da konuşmanın başka bir dille yine sözlü olarak çevrilmesi olarak” tanımlamaktadır. Anında veya çok hızlı gerçekleştirilmek zorunda olan bir eylem olarak tercümeyi tercümanlar konferans tercümesi, toplum tercümanlığı, mahkeme çevirmenliği, medya çevirmenliği adları altında yapabilmektedirler (Gürçağlar, 2016: 72-74). Sözlü tercüme ya da tercüme andaş(simultane) ve ardıl tercüme olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bu iki sözlü tercüme türünden ardıl tercümeyi Salevsky (2002:100) şu şekilde tanımlamaktadır:

“Kaynak metnin art arda ve bölümler halinde algılandığı ve erek metnin üretiminin ilgili kaynak metin bölümününün algılanmasıyla paralel olarak gerçekleşmediği tercüme türü ardıl tercüme olarak tanımlanabilir. Tercümanın eyleminin temelinde, tercümanı belleğinde sakladığı bilgiler ve bu bilgilerle birlikte (kaynak metnin algılanmasıyla paralel bir zamanda) ilgili metinden oluşturduğu notlar bulunmaktadır. Erek metnin üretimi için gerekli olan zaman, kaynak metnin sunumunun erek metin üretiminden ayrı olmasından dolayı, doğrudan konuşmacının konuşma hızına ve dilin aktarım yönüne bağlıdır”.

Gürçağlar (2016: 71), bu tercüme türünde ortamın daha resmi (konferanslar ve diplomatik temaslar) ve görüşmelerin kimi zaman yazılı metinden okunduğunu, karşılıklı görüşmeler esnasında gerçekleşiyorsa tarafların 5-6 dakikayı bulacak şekilde daha uzun konuşabildiğini ve zaman zaman tercüme için duraksadıklarını ve gerekli gördüğünde not aldığını kaydetmektedir. Doğal olarak bu kadar karmaşık ve zorlu bir sözlü tercüme türü olan ardıl tercümenin de kendi içerisinde alt türleri bulunmaktadır. Doğan(2009), bu türleri şu şekilde sıralamaktadır; ikili görüşme tercümesi, toplum tercümanlığı, irtibat tercümesi, refakat tercümesi ve telefonla tercüme. Sözlü tercümenin diğer bir türü olan andaş tercümeyi Gürçağlar (2016: 71), “çevirmenin konuşmacı ile aynı anda bir kabinde, kulaklıkla kaynak metni dinlerken mikrofona tercüme yapması ve dinleyicilerin ise özel bir donanımla tercümeyi kulaklıklarından dinlemesi olarak” tanımlamaktadır. Bu tercüme türünde kaçınılmaz olarak çevirmen kaynak metnin üreticisi olan aktörün mimik ve beden dilini görebilmekte ve bu verilere de paralel olarak en uygun şekilde metni yorumlayıp saniyeler içerisinde metni çevirmek durumundadır. Kautz(2002: 341) ise simultane tercümeyi; “erek metnin, kaynak metin hala sunulma aşamasındayken üretildiğ tercüme türüdür... Erek metnin ortalama kaynak metnin arkasından gelme (tercüme) süresi 4 saniye kadardır”. Andaş tercüme türlerini Ersoy (2012: 30); kabiniçi tercüme, kabindışı tercüme, fısıldayarak tercüme, televizyondan andaş tercüme, video-konferans tercümesi, konferans tercümanlığı olarak anlatmaktadır. Kautz ise (1998) bu alt alanlara ek olarak duyma engelli insanlara yönelik yapılan; *beden dili tercümesi* ve uydudan gerçekleştirilen *uydu-konferans tercümesini* de eklemektedir (aktaran Ersoy, 2012: 30).

2. Yöntem

Yukarıda sıralanmaya çalışılan bilgi yumağından anlaşılacağı üzere, tercümanları (hangi özel alanda olursa olsun) çetin bir süreç beklemekte ve bu süreçte hangi hassas ve hızlı bilişsel, psikomotor ve duyuşsal yetilerini hayata geçireceği merak uyandırmaktadır. Bu karışık süreci ve devreye sokulan özel yetileri aşğıdaki basamaklarla açmaya çalışacağız. Öncelikle ilk bölümde andaş ve ardıl tercümede algılama sürecindeki beceriler ana başlığına değinilecek ve alt başlıkları olan andaş ve ardıl tercümede kaynak metnin duyulması ve anlaşılması, andaş ve ardıl tercümede algılanan bölümlerin hatırd tutulması ve andaş ve ardıl tercümede not alma konuları irdelenecektir. Sonrasında ikinci ana başlık olan andaş ve ardıl tercümede üretme sürecindeki becerilerden bahsedilecek; alt başlıkları olan andaş ve ardıl tercümede kaynak metnin anlamının aktarılması, andaş ve ardıl tercümede erek metnin düzenlenmesi ve andaş ve ardıl tercümede erek metnin söylenmesi aşamalarıyla detaylandırılacaktır. Ardıl ve andaş tercüme sürecindeki algılama ve üretmeye dair alt başlıklarla tartışılan aşamalar ve bu aşamalarla ilişkilendirilebilecek yetiler ile ilgili derlenen veriler sonuç kısmında ileride zemin hazırlayabileceği yeni tercüme yetileri ve bu bağlamındaki yeni çalışma alanlarıyla birlikte önerilecektir.

2.1. Andaş ve ardıl tercümede algılama sürecindeki beceriler

Bu bölümde ilk olarak yukarıdaki sıralama eşliğinde andaş ve ardıl tercümede algılama sürecindeki becerileri üç başlık altında inceleyeceğiz. Bunlar öncelikle andaş ve ardıl tercümede kaynak metnin duyulması ve anlaşılması, ikinci olarak andaş ve ardıl tercümede algılanan bölümlerin hatırd tutulması ve en son olarak da andaş ve ardıl tercümede not almaya dair detaylar ve bu aşamalarda devreye sokulan sözlü çevirmen yetileri olacaktır. Bu bölümün akabinde ise andaş ve ardıl tercümede üretme sürecindeki beceriler olan andaş ve ardıl tercümede kaynak metnin anlamının aktarılması, sonrasında andaş ve ardıl tercümede erek metnin düzenlenmesi ve son olarak da andaş ve ardıl tercümede erek metnin söylenmesi ve bu süreçlerde sözlü çevirmenin kullandığı yetilere yer verilecektir.

Andaş ve ardıl tercüme süreci ve ilişkili yetileri tartışmadan önce bu kavramların tanımlarını hatırlamakta fayda bulunmaktadır. Öncelikle andaş tercüme kısaca “konuşmacı konuşurken onunla aynı anda tercüme işleminin gerçekleştirildiği tercüme türüdür”(Doğan, 2015: 53). Bu isimler dışında andaş tercüme için eşsüremlî, eşzamanlı, anında, eşanlı ve yabancı kaynaklı (İngilizce bir kelime olan *simultaneous* kelimesinden türetilen) bir kelime olan *simultane* gibi adlarla anılmaktadır. *Andaş tercüme* kabiniçi ve kabindışı olmak üzere iki temel türe ayrılmaktadır. *Kabiniçi andaş tercümede* “konuşmacı konuşmasını yaparken, çevirmen de aynı anda tercümesini cihaz kullanarak yapar ve çevirmenlere iki kişi olarak bu tür tercüme için donanımı ve tasarımı özel yapılmış kulaklık ve mikrofonlu bir kabine otururlar ve 20 -30 aralıklı olarak dönüşümlü çalışırlar” (Doğan, 2015: 54). Gürçağlar ise bir çevirmenin bu tercüme türü esnasında en fazla 40 dakika çevirebileceğini ve tercüme ekiplerinin bazen de iki değil üç kişi de olabileceğini ifade etmektedir (2016:72). *Kabindışı andaş tercümede* ise, ki aslında günümüzde meslek standartları açısından ilkel bulunduğu ve problemler doğurabileceğinden çok tercih edilmeyen ve geçmişte revaçta olan bir sözlü tercüme türüdür. Teknik aksamaların bir sebepten ötürü kullanılmadığında çevirmen konuşmacının yanına oturarak, kabin ve kulaklık kullanmadan bir salona hitap ederek yani daha samimi bir ortam atmosferi içerisinde anında tercüme yaparsa bu kabindışı andaş tercüme olur. *Ardıl tercüme* ise Doğan’ın (2015: 50) tanımıyla; “konuşmacının yaptığı konuşmayı dinleyen çevirmenin, gerektiği yerde not alması, konuşma bitiminde de belleğinde tuttukları ile aldığı notları birleştirerek dinleyicilere diğer dilden aktarması ile gerçekleştirilir” ve de doğası gereği “irtibat tercümesi, refakat tercümesi gibi ikili ya da çoklu görüşme kapsamında ortama ve konuya bağlı başka değişkenlerin de eklenmesiyle gerçekleştirilen bir sözlü tercüme türüdür”.

2.2. Andaş ve ardıl tercümede kaynak metnin duyulması ve anlaşılması (alınlanması /algılanması/ kavranması)

Sözlü tercüme ya da tercüme süreci Kautz’ a (2000: 298) göre kaynak metni duymayla başlar. Buna karşıt olarak Ersoy (2012: 144), tercüme sürecinin çevirmenin tercüme ortamına girmesiyle (-sözlü tercüme türlerine göre- kabin içine, konferans ya da söyleşi vb. alanına girmesiyle) pasif olarak başladığını, kaynak metnin duyulması ile de aktif tercüme sürecinin başladığını ileri sürmüştür. Çevirmenin tüm dikkati ve yetileriyle zaten tercüme ortamına girmesiyle dahil olduğu tercüme sürecine ardıl tercümede duyma organı olan kulağı, andaş tercümede ise kulaklık vasıtası ile aktif katılımının gerçekleştiğini daha yerli yerinde bir tespit olarak görmekteyiz. Tercümede daha önemli olan şeyin ise, aktif sürecin materyal girdisini sağlayan duyma aşamasının en verimli şekilde gerçekleşmesi için andaş tercümede kabin içindeki kulaklık, mikrofon ve diğer araçların çalışabilir durumda ve kabinin dış seslerden izole sorunu olmaması, kabin dışında da çevirmenin ve seyircinin yine benzer araçlarında sorun olmaması; ardıl tercümede ise daha çok tercüme alanı olan salon, sokak vb. mekânların gürültüden arındırılmış ve kaynak metin üreticisinin ise ardıl çevirmenin duyacağı ses tonu ve açık vurgularla konuşması gerekmektedir. Doğal olarak çevirmenin geçici ya da kalıcı duyma organı ve diğer sağlık sorunlarından birini yaşamıyor olması, dışarıda yaşadığı sorunları tercüme ortamına getirmemesi ve tercüme ortamına girdiği anda *dikkat- kontrol- monitör* adı ile önerdiğimiz kısaca *DKM yetisi*yle tüm alıcılarını; görsel, işitsel mekanizmalarını açması beklenmektedir. Bu durumda da çevirmenin *DKM yetisini* perdeleyecek her türlü etkene karşı tercüme süresince *soyutlanmışlık yetisi* geliştirmesi gerekmektedir. Aksi takdirde yapacağı sözlü tercüme aşamalarından ilk basamak olan doğru duyup doğru algılayabilmeye dair tüm iç ve dış etkenler kendisini giderek daha da zorlayarak, tercümenin hedefinden şaşmasına, yani yanlış duyulan ve zincirleme olarak yanlış algılanan mesajları yine yanlış ya da eksik iletmesine sebebiyet verecektir. Bu bağlamda özellikle andaş tercümeyi ele aldığımızda, *soyutlanmışlığı* sağlayabilen çevirmenin yaptığı işlem gereği anındalık ve bunun getireceği bilişsel ve

psikolojik baskılara karşı koyabilme; yani bu anlamdaki sorunlarla başa çıkabilme *ya da sözlü tercüme sürecine özgü problem çözme yetisinin* gelişmiş olması gerekmektedir. Benzer şekilde çevirmenin tercüme esnasında yaşayacağı kabin ya da kulaklıkla ilgili teknik bir arıza ya da anında gelişen baş ağrısı gibi sağlıklı bir problem tercümenin işleyişini direkt etkileyebilmektedir. Çevirmenin saniiyle yarıştığı bu esnada çıkacak bu problemlere karşı öncelikle soğukkanlı ve pratik olması yani bu aksaklıklara karşı dirençli ve hep pratik bir çözümle sorundan sıyrılma, bu süreçte kendisini ve tercüme sürecini baskıdan kurtarmaya yönelik seri davranabilmesi ve sağlıklı kararlar alabilmesi gerekmektedir. Anlaşıldığı üzere sözlü tercüme türlerinde bahsi geçen *sözlü tercüme has problem çözme yetisi* yazılı tercüme türündeki olası problemlerden bağlam olarak mekan, koşullar ve zaman faktörlerinden dolayı farklılık göstermektedir. Çevirmen bulunduğu tercüme ortamında kabiniçi ve kabindışı andaş tercümelerde öncelikle tercüme ortamının atmosferinden kabin içinde de olsa, kabin dışında da olsa etkilenmektedir. Aslında, mesleki anlamda birkaç kez bu problemlere maruz kalması, çevirmenin sözlü tercüme has bu problem çözme yetisine, problemi yakından deneyimleyerek tanınması ve direnç gösterebilmesi için önem arz etmektedir. Çünkü yeti olarak adlandırdığımız olgular birtakım olaylara karşı içten getirdiklerimizle yoğun olarak alakalı olmakla beraber deneyimlerle eğitilip geliştirilebilen becerilerdir. Çevirmenler de yaşadıkları gerilim anlarında bu sorunlara karşı nasıl davranması gerektiğini öğrenebilmekte, bir nevi bu çıkmazlar için çözümler üreterek başışıklık kazanmaktadır. Daha açık ifade edersek; örneğin diplomatik bir ortamda, dünya gündemine oturan politik bir çıkmaz ya da konuşmacının bir içsel ya da dışsal sebepten takındığı gergin tavırlar, jest ve mimikler kaçınılmaz olarak çevirmenin ruh halini etkileyecektir. Burada çevirmen *soyutlanma yetisini* kullanarak odaklandığı tercüme eylemi hariç her etki ve uyarana karşı koyabilir. Andaş tercümede duyma “tercüme bitene kadar kesintisiz devam ederken”, ardıl tercümede “sürekli bir mola verme” durumu söz konusudur (Ersoy: 2012: 144). Yazılı tercüme göre oldukça yükselip alçalan atmosferde zikzak çizen, tekdüze bir düzlemde gitmeyen sözlü tercümede öncelikle andaş ya da ardıl tercüme yapan çevirmenin duyduklarına dikkat geliştirip konsantre olabilmesi (hazır bulunuşluk) açısından büyük bir otokontrol gücüne sahip olması, yukarıda bahsi geçen ve çevirmenin görsel-işitsel mekanizmalarının tamamını aynı anda adeta bir tuş gibi açan *DKM yetisini* devreye sokması gerekmektedir. Çünkü andaş tercümede duymaya paralel olarak ilerleyen anlama ya da algılama da kesintisiz sürerken, ardıl tercümede yine duymaya paralel olarak anlama da zaman zaman durup sonra tekrar başlayacaktır. Tercümedeki bu anlama sürecini Ersoy (2012: 146) iç ve dış veya aktif ve pasif etkenler olarak ikiye ayırmanın mümkün olduğunu şu şekilde nitelendirmektedir:

“Anlama sürecinin pasif etkenlerini, tercüme etkinliğinin (içinde gerçekleştiği) ortam ve koşulları oluşturmaktadır. Buna anlama sürecinin bağlamı da denilebilir. Aktif etkenlerini ise konuşmacıların ifadeleri ve tercümanın birikimleri oluşturmaktadır. Bir anlama sürecinde öncelikle dışarıdan gelen metin birimleri, yani sözcükler ve ifadeler (frame) ve tercümanın kendisinde biriktirdiği tecrübe, bilgi ve birikim (scene) önemli rol oynamaktadır”.

Çünkü tecrübelerle biriktirdiği bu bilgileri kara kutusundan çıkarıp bağlama göre yeniden işleyerek yeni anlamlar üretecek ve duyduğu her veriyi başa dönerek aynı yolla algılayıp, yeniden anlamlandırıp yeniden üretecek ve aktaracaktır. Her tercüme eyleminde baştan sona, sondan başa aynı süreçte işlenen bu bilgileri Witte (2007:110); dilsel birimler yani *çerçeve (frame)* olarak adlandırmakta, bu çerçevelerin çevirmenin zihninde yaptığı çağrışımların dönüştüğü ve neden olduğu düşünce birikimlerine ise sahne (*scene*) diye adlandırarak betimlemeyi tercih etmiştir. Kanımızca şemaların kalıcı hale gelmeden var olan ham halini yansıtan, Witte’ nin değimiyle sahne, görünüm, manzara anlamındaki *scene* kelimesini tercümede daha uygun bir isim olan *olay manzarası* ile değiştirmenin daha uygun olacağını önermekteyiz. Ersoy (2012: 147) bu anlama ya da algılama sürecini şu şekilde özetlemektedir:

“Konusmacı kafasında yapacağı konuşmanın ifadelerini düşünce olarak oluşturur. Bu düşünceler kendi birikiminin ürünüdür. Daha sonra bu düşünceleri sesli, fonetik bir yapıya dönüştürür. Bu sesli yapılar tercümana metin birimleri olarak ulaşır (... dışarıdan gelen bu metin birimlerinin sadece sesli yapı ya da ifadelerden oluşmadığını belirtmek gerekir. Bu birimler bazen resim olarak, bazen de yazılı birim ya da ifade olarak konuşmacı tarafından tercümana gönderilebilir”.

Peki sözlü tercümenin gerçekleşebilmesi için çevirmene bilişsel, devinişsel ve duyuşsal adımları attıran ilk kıvılcım nasıl oluşmaktadır? Tercüme türlerinde değindiğimiz anlama, algılama sürecinin yakıtı olarak, diğer bir deyişle çevirmenin beynindeki eski şemaları yenilerine bağlamak, ya da eski şemalarla yeni sinaptik bağlantılar kurabilmesi, nörotransmitterleri aralıksız gerçekleştirebilmesi için içsel bir güdüye ihtiyaç duymaktadır. Her tercüme eyleminde onu tetikleyen ve zamanla tercüme eylemi alışkanlıklarının bir parçası haline getirdiği bu güdü, hem yazılı hem sözlü çevirmenlerde bulunması gereken anlama arzusundan ve merak duygusundan beslenen *yeni öğrenmelere açık olma yetisidir*. Yeni öğrenmelere açık olma yetisini oluşturan benzer kişilikteki bu güdülerini Kautz (2000: 300) çevirmenin alıcı kitleye anlaşılır kılmak için anlama arzusu olarak nitelemekte, bu görüşe Ersoy (2012), Doğan (2015) ve Witte (2000) ise aynı yönde düşünceler sunmaktadır.

2.3. Andaş ve ardıl tercümede algılanan bölümlerin hatırdada tutulması

Andaş ya da ardıl tercüme yapan çevirmenlerin algılama süreci ve algıladıklarını hatırdada tutarken devreye soktuğu bilişsel aşamaları mercek altına aldığımızda küçük farklarla benzer bilişsel süreçler geçirdiklerini söylememiz mümkündür. Örneğin andaş tercüme yapan çevirmenin daha çok *bilgi-kodlama-depolama-çağırma* şeklinde çalışan kısa süreli belleği kullandığı varsayılır. Bunun sebebi ise andaş çevirmenin kulaklığına gelen işitsel veriyi saniyeler içerisinde, yine saniyelik kaymalarla ve neredeyse aynı anda hedef kitlenin diline sözlü olarak aktarması gerekliliğidir. Atik'e (2011) göre kısa süreli bellekte bilginin tutulma süresi 30 saniyeden daha az, Doğan'a (2015) göre 20 saniyedir; yani bu belleğin depolama kapasitesi 7+2 kelime ya da sözcük öbeklerinden oluşabilmekte, en fazla 9 birimlik bilgi tutabilmektedir. Buna dayanarak da andaş çevirmen kısa süreli belleği kullanarak gelen bilgi girdisini en fazla 20-30 saniye arası bu bellekte tutar, bilgi geri çağrıldığında ise yerini sürekli akan yeni bilgilere bırakır. Bu durum da andaş çevirmenin tercüme sırasında geriye dönmelerini imkânsız kılmaktadır (2011: 45). Bu noktada Atik sözlü tercüme türlerinde çevirmenlerin uyguladıkları bazı yöntem ve teknikleri uygulayıp, tekrar ederek bu verileri uzun süreli belleğe atarak, buradan sağlanacak koordinasyonla kısa süreli belleğin kontrol altında tutulmasının tercüme süreci ve çevirmen açısından faydalı olacağını iddia etmektedir (2011:45). Tıpkı Atik gibi birçok tercümebilimci, bellek modellerini keşfetmeye ve açıklamaya çalışan farklı disiplinlerdeki bilim insanları gibi sözlü tercüme türlerine ait bilişsel süreçleri kısa ve uzun süreli iki temel bellek arasındaki ilişkilerle açıklamıştır. Örneğin geçmişten günümüze örnek verecek olursak Atkinson ve Schiffrin (2016), çalışmalarında kısa süreli bellek ve uzun süreli bellek arasında bilgiyi saklayabilmek ve ona ulaşabilmek için birbiri ardına gerçekleşecek şekilde zihinsel tekrara, kodlamaya, karar vermeye ve geri çağırma ihtiyacı duyulmaktadır. Bilgilerin hatırdada tutulmasına ait aydınlatıcı Modüler Bellek Modeli adlı ilk model olması dışında, bilginin uzun süreli belleğe geçmeden kısa süreli bellekte tutulması şartının olduğunu iddia eden bir model olmuştur (Doğan, 2015: 135). Fakat Moser-Mercer (1997:141) bilginin uzun süreli bellekte tutulmasının kısa süreli bellekten geçmesine bağlı olmadığını tespit etmiş, bu anlamda bellek işleyişinin modüler olmadığını keşfetmiştir. Yine de, Atkinson ve Schiffrin'in çalışması sözlü çevirmen türlerinin tercüme esnasında devreye soktuğu yetileri anlayabilmek ve izini sürebilmek açısından önemli rol oynamaktadır. Çünkü andaş ve ardıl tercümede kaçınılmaz olarak çevirmen her tercüme olayında deneyimledikçe domino taşları gibi birbirini etkileyerek devreye sokacağı *zihinsel tekrar, kodlama, karar verme, geri çağırma ve gelecek sözcük veya ifadeleri kestirebilme yetileri* gelişecek ve daha kısa sürelerde belleklerinde

işlenecektir. Çevirmendeki *zihinsel tekrar yetisi* belleğinde sözlü tercüme esnasında, hem kısa süreli gerektiğinde uzun süreli ve iki bellek arasında arayüz formu gösteren işler bellekte tuttuğu bilgileri temsil etmektedir. Açacak olursak farklı bellek türlerine intikal eden görsel-ışitsel veriler, beyinde adeta yanıp sönen elektrik sinyalleri gibi kendini tekrar ederek bellek nitelikleri süresince tutulur. Bu tekrar durumu her tercüme ortamı ve veri girdisi olayında daha sık tekrar etmeye ve belli bir aşama kaydedildikten sonra (daha az deneyimli çevirmen belleğinden daha deneyimli-uzman çevirmen belleğine dönüşerek) yanıp sönen elektrik sinyallerinin arası daralmaya başlayarak, bu tekrardan alınacak verim oranı bu ters orantıya bağlı olarak artacak, yanıp sönen değil; veriyi sönmeden ısıtan yani taze tutan elektrik sinyallerine dönüşür. Bu durum da *zihinsel tekrar yetisindeki* ilerlemeyi yansıtmaktadır. Sözlü çevirmen yetisi olarak *kodlama yetisi* ise çevirmenin henüz küçük bir çocukken, daha bu mesleği icra etmeye başlamadan edindiği şemalardan, hayatı boyunca biriktirdiği kültürel, kültürlerarsı, dilsel, dillerarası, kavram, kavramlararası, bağlam ve bağlamlararası vb. deneyimlerini, mesleki kuramsal ve uygulamaya yönelik kalıcı bellekte oluşturduğu bilgi ve yaşanmışlık şemalarını ve de imgelerini oluşturur. Çevirmen yaptığı mesleki kodlamalarının tamamını zihninde biriktirdiği bu madende işleyerek çıkartmaktadır. Doğal olarak kısa, uzun bellek türlerini daha hızlı kullanan sözlü çevirmenler, görsel-ışitsel verileri eskileriyle bağlayıp yeniden kodlama konusunda, bir başka deyişle *kodlama yetisi* açısından üst düzey performans sergileyebilen bireylerdir. Yukarıda sırasıyla yeti olarak verdiğimiz ve aynı zamanda çevirmenin zihninde işleyen süreçlerin de adı olan kavramlardan karar verme konusu, sözlü tercüme türlerinde andaş tercüme türünde bir basamak daha hızlı yaşanmakta ve yaşanmak zorundadır. Andaş tercüme kesintisiz bir akıcılıkta ilerlediğinden, çevirmen aynı anda sözlü veriye dönüştürdüğü ışıtsel tercüme türünü dinlerken anında yani saliseler içerisinde onlarca karar almaktadır. Aksi takdirde, tercüme işlemi kopuk ve yanlış düzlemde sürecektir. *Karar verme yetisi* çevirmenin belleğinde tercüme süreci işlerken; hem andaş hem ardıl tercümede hayati roller üstlenmektedir. Çünkü beynimiz bu işlemler esnasında seçici geçirgen bir refleks takınarak, kısa süreli bellek, uzun süreli bellek ve arayüz görevi gören işler bellek (aşağıda detaylandırılacak) arasındaki devingen süreçlerde bir takım kararlar alarak çalışmaktadır. Örneğin ilk kararlarını gereksiz bilgileri ayıklayıp kısa belleğe atarken, ayıklanacak bilgileri belirlemede kullanmaktadır. Veya üretim sürecinde tercih edilecek kelime seçiminde ve sonrasında uzun süreli bellekte tutmaya devam edeceği tercüme deneyimi bilgileri konusunda da bazı kararlar alacaktır. Andaş tercümede çok çok hızlı ve katmanlı olarak aynı anda işleyen sinaptik mekanizmalarla iç içe yer bulan *karar verme yetisi*, ardıl tercümede bilgi alımı ve tutulmasının her aşamasında araya girerek tekrarlayan ve daha çok zamana yayılan bir kişiliğe bürünmekte, dolayısıyla ardıl tercüme türünü bir derece daha basit bir sözlü tercüme türü yapmaktadır. Bu bilgilerden de görüleceği gibi; ardıl ve andaş çevirmendeki karar verme yetisinin benzer fakat farklı mekanizmalar vasıtasıyla devreye girdiğini göstermektedir. Andaş çevirmendeki *karar verme yetisi* beyninde aynı anda en az dört işlem olan görsel- ışıtsel veriyi alma, tutma, işleme, üretme süreçleri devam ederken devreye girerken, ardıl çevirmen zihninde veriyi alma arasında, hemen akabinde tutma sonrasında, sırasıyla işlemede, üretme aşamasında da aşamalı olarak devreye girerek, mikro saniyeler içerisinde akmakta olan süreçte daha belirgin ve zamansal olarak daha sık yer bularak çevirmeni çokça destekleyip işini kolaylaştırarak devreye girmektedir.

Bellekte tutma veya depolama süreçleri açısından değinilecek diğer konu ise; kısa ve uzun süreli bellekten daha az değinilen ama daha modern verilerce tespit edilmiş, sözlü çevirmenlerin kullandığı işler bellek ve tecrübelendikçe arttırdıkları *işler bellek kullanma yetisidir*. İşler bellek algılama, anlama, öğrenme gibi bilişsel fonksiyonların gerçekleştirilmesi sırasında bilginin geçici süreçte depolanıp işlenmesini sağlayan bellek türüdür (Baddeley, 2003). İşler bellek kısa süreli bellekle karıştırılmamalı, çünkü bu bellek türü bilginin işlendiği bir mekanizmayı temsil etmekte tıpkı bilgisayarlarda bulunan *ram* gibi çalışmaktadır. Yani açacak olursak, işler bellek düşünme sürecini bir yandan desteklerken, öte

yandan ise algılama ve uzun süreli bellek arasında arayüz görevi gören sınırlı kapasiteli bir bellektir (Baddeley, 2003). Bu *bellek yetisini* tecrübeler vasıtasıyla üst seviyeye çıkaran tercüman belleğinde daha çok bilgi toplayabilir ve bu mekanizmayı yapacağı tercümenin daha verimli ve sağlıklı olması açısından kullanabilir. Kane, Blackley, Conway ve Engle (2001) ve Engle (2002) bu süreçte çevirmenin gelişmiş işler bellek kapasitesini daha çok bilgi depolayabilmek için kullanabilmesinin bu bilgileri işleme ve dikkat kontrol sisteminin aynı anda çalışmasıyla mümkün olduğunu ifade etmektedir. Bu gereklilik de çevirmenin *DKM yetisini* diri tutarak gerçekleştirdiğini kanıtlamaktadır. Sözlü tercüme yapan tercümanların etkin şekilde kullandığı bu işler bellekle alakalı güncel modelleri Sağın Şimşek ve Antonova Ünlü (2018: 181, 182) şu şekilde aktarmaktadır:

“Alanyazında sunulan işler bellek modelleri arasında (Caplan ve Waters, 1999; Eagle, Kane ve Tuholski, 1999) en çok kabul göreni Baddeley ve Hitch (1974) tarafından önerilen ve daha sonra Baddeley (2000; 2003; 2007) tarafından güncellenen modeldir. Baddeley ve Hitch (1974) işler bellek kavramını geliştirdiklerinde sistemin, merkezi yürütme (central executive), görsel-mekansal yaz-boz tahtası (visuo- spatial sketchpad) ve seslendirme döngüsü (phonological loop) olarak üç bölüme ayrıldığını belirtmişlerdir. Merkezi yürütme, işler bellek sisteminin en etkin bölümüdür. Merkezi yürütmenin temel işlevleri öğrenme ve üretim sırasında ilgisiz ve / veya konu dışı bilginin bastırılması, dikkat odağının belirlenmesi ve yönlendirilmesi, yeni bilginin işlenmesi ve eski bilginin uzun süreli bellekten çağırılması olarak belirlenmiştir (Baddeley, 2000; 2007). İki depolama alanından seslendirme döngüsü, sesbilimsel ve sözel, görsel-mekansal yaz-boz tahtası ise görsel-mekansal bilgilerin geçici olarak depolanmasından sorumlu yardımcı sistemlerdir. Bu iki depolama alanı birbirine bağımlı sistemler olarak adlandırılmakta, işlevlerinin depolama ile sınırlı olmasına dikkat çekilerek, edilgen bir yapıya sahip oldukları vurgulanmaktadır. Bu üçlü sisteme daha sonra Baddeley tarafından (2000) olaysal bellek (episodic buffer) eklenmiştir. Olaysal belleğin işlevi ise görsel-mekansal yaz-boz tahtası ve seslendirme döngüsü arasındaki bilgi akışının sağlanması ve bilginin uzun süreli bellekten çağırılması olarak belirlenmiştir”.

Yukarıda bahsedilen modellerden hangisi kullanılırsa kullanılsın sözlü tercüme sürecinde yoğun işler bellek kullanımının gerekliliği yadsınamaz (Christoffels ve diğerleri, 2006). Bu da andaş ve ardıl tercüme sürecinde (notlarla desteklenen) zihinde depolama ve hatırdaki tutma aşaması ile alakalı sürece açıklık kazandırmakta, bununla birlikte ister istemez çevirmenin bu bellek türündeki yetisini güçlendirmeye iterek, geliştirilen bu yetiyle onu her tercüme etkinliğinde bir adım daha ileri taşıyacaktır. Üst kısımda detaylandırılan bilgi depolanmasını sağlayan ve yöneten kısa süreli, uzun süreli ve işler bellek türünde bahsedilen yetilerin gelişimi çevirmende *geri çağırma yetisini* güçlendirmektedir. Çünkü atlatılan aşamalar devreye sokulan yetilerle birlikte kalıcılıkla yani kalıcı belleğe taşınmakla perçinlenmektedir. Bu da tercümenin başarılı olmasını, zihinsel işlemler arsındaki geçişlerin kurulan nörotik bağlantılarla daha kolay ve hızlı olmasını sağlayacak, tercümanın yeni gelen bilgiye dikkat kesilerek hızlı bu yeni veriye yönelmesine olanak sağlayıp, kısa süreli belleğine daha az tercüme yükü birikmesini temin edecektir. *Geri çağırma yetisi* nasıl ki bundan önce bahsedilen *zihinsel tekrar, kodlama, karar verme* yetilerine bağlı olarak gelişmekteyse; *sözlü tercümede gelecek kelime ya da kelime öbeklerini kestirebilme yetisi* de bu yetilerin tamamı kazanıldığında kazanılacak ve daha yetkin kullanılacaktır. Bu kestirebilmenin gerçekleşmesi için Doğan (2015) bazı ön koşullardan bahsetmektedir. Bunlar; önceden iyi oluşturulmuş bir tercüme altyapısı, çevirmenin tercüme yaptığı dillere çok yoğun maruz kalması, çevirdiği konu alanına hakim olması, konuşmacı-konuşma metni özellikleri- hedef kitle beklentileri konusunda doğru tespitler yapabilmesi, kavramları birbiriyle ilişkilendirebilme konusunda yeterli bilgi ve beceriye sahip olmasıdır (Doğan, 2015: 152).

2.4. Andaş ve ardıl tercümede not alma

Ardıl tercüme türünde de hızlı kararlar almak zorunda kalan çevirmen, andaş tercüme nispeten bir derece daha karar alma konusunda fazla vakte sahiptir. Bunun sebebi ise not almak için zamansal fırsata

sahip olmasıdır. Bu noktada kodlama yetisinin, ardıl çevirmende *not alma yetisi*yle desteklendiğini görmekteyiz. Çünkü ardıl tercüme tabiatı gereği çevirmenine böyle bir imkân sunduğundan, çevirmenin kodlamanın yanı sıra bazılarını belki de sonradan uzun süreli belleğine taşıyacağı not alma yöntemini gerekli kılar. Bu yönden “ardıl tercüme konuşmalarından not alma, kendine özgü üst düzey zihinsel işlemler gerektiren bir aşamadır” (Doğan, 2015: 166; Doğan, 1999; Seleskovitch, 1975). Bu da *ardıl* çevirmenlerin hem sözlü tercümeyle ilgili işitsel-görsel verileri tercüme esnasında depolama yöntemlerinde *andaş* çevirmenlerden farklı bir yönünü ortaya koymakta; hem de ardıl çevirmenlerde daha gelişmiş özel bir yetenek olan *not alma yetisi*ne işaret etmektedir. Bu yetenek *andaş* çevirmenden farklı olarak, *ardıl* çevirmenin karar verme aşamasında bellekte tuttuğu verinin kullanımında zamansal avantajla beraber kendisine destekleyici bir fonksiyon sunmaktadır.

3. Andaş ve ardıl tercümede üretme sürecindeki beceriler

Bu bağlamdaki becerileri andaş ve ardıl tercümede kaynak metnin anlamının aktarılması, andaş ve ardıl tercümede erek metnin düzenlenmesi ve andaş ve ardıl tercümede erek metnin söylenmesi zinciriyle aktarmaya çalışacağız.

3.1. Andaş ve ardıl tercümede kaynak metnin anlamının aktarılması

Yukarıda süreç ve yeti olarak işlenen kaynak metnin andaş ve ardıl tercümede bilişsel anlamda baktığımızda, kaynak metnin farklı bellek türleri arasında gidip gelerek, işlenerek, çıkarım halinde alımlanmasından, işlenen verinin dönüştüğü anlamlar ve çevirmenin belleğinin dışına çevirmenin sesi vasıtasıyla çıkışına baktığımızda yine küçük ince ayrımlarla birlikte süreç açısından benzerlikler görmekteyiz. Bu iki türe ait kaynak metnin üretimi için çevirmenin zihninde inanılmaz bir trafik söz konusudur. Ersoy (2012: 259) bu durumu şu şekilde açıklamaktadır:

“Andaş tercüme etkinliğinde üretme evresindeki işlem yoğunluğu oldukça yüksek durumdadır. Bir taraftan ilk gelen bilgilerin düzeltilmesive erek metnin seslendirilme işlemi gerçekleştirilirken, diğer taraftan da gelen yeni kaynak metin bölümleri bilişsel boyutta erek dile aktarılmaktadır. Ardıl tercüme etkinliğinde ise bu işlemler daha az yoğunluktadır denebilir.”

Tercümede kaynak metnin anlamının aktarılması aşamasının hemen önünde saliselerle sınırlı bir alımlama ve hemen ardından çıkarımlar durumu söz konusu olacaktır (tercümanın alımlama ve çıkarım noktasına gelene kadarki bilişsel süreç ve yetilerine önceki bölümlerde yer verilmiştir). Kaynak metnin bilişsel süreçlerle işlenmesi durumuyla beraber Şulha’ya (2015) göre tercüman çıkarımlarının tercümanın kavrama süreci ile sıkı bağları bulunmaktadır. Doğan’a göre kaynak metnin kavranması - bizim deyimimizle alımlanması veya algılanması-, tercümanın çıkarım yapma hissiyatının tetiklenmesi sonucu gerçekleşmektedir (Şulha, 2015: 27). Bu noktada tercümanların erek çıktıya ulaşma sürecinde, daha önce de bilişsel süreçlerde devreye soktuğu *karar verme yetisi*nin yanında bu kararlara paralel olarak *çıkartım yapma yetisi*nin devreye sokulduğunu görmekteyiz. Chernov (2004: 60), bu *çıkartım yapma yetisi* ile ilişkilendirebileceğimiz dört tür çıkarım tanımlamasında bulunmuştur; bunlar *dilbilimsel çıkarım*, *bilişsel çıkarım*, *durumsal çıkarım*, *edimsel çıkarım*dır. Doğan, andaş tercümenin karmaşık sürecini açıklamak için üretim sürecine yaklaşırken aynı anda üst üste gerçekleşen olaylardan sadece bir tanesi olan çıkarım boyutunu *Andaş Tercüme Paydaş Eseri* adlı makalesinde şu şekilde tasvir etmiştir (Şulha, 2015: 27, 28):

“**Dilbilimsel çıkarım:** Dilbilimsel çıkarım; söylemi oluşturan ve dilbilim kapsamında incelediğimiz tüm anlam yapılanmaları ve bağlantılarının devreye sokulmasını gerektirir. Girdi olarak zihne ulaşan her tür yapı bellekte önceden tüm karmaşıklıkla kodlanmış olan anlam ağı ile etkileşime girerek dilbilgisel ve söylemsel olarak söylenmiş olandan söylenmemiş olanı çıkarsama işlemlerini içerir. Çevirmen kimi zaman, bu konudaki bilgi ve deneyimlerine dayanarak, cümlelerin sözlüksel ya da sözdizimsel birbölümünü duyunca, anlam ve söylem bilgilerini de devreye sokarak,

geri kalan bölümü çıkarsayarak tercümesine katmak durumunda kalır; bu özellikle dilbilgisi yapıları farklı olan dillerde bir gereklilik olarak çevirmenin karşısına çıkar.

Bilişsel çıkarım: Bilişsel çıkarım, genetik yolla geçen öğrenmeler de dahil biliş alanını kaplayan tüm dünya bilgisi ve genel kültür ile alan ve sözlüksel bilgilerin devreye sokulduğu çıkarımdır. Sözlüksellik boyutunda dilbilimsel çıkarımla örtüşen noktalar var gibi görünür; bilişsel altyapı olmadan dilbilimsel yapı da çözümlenemez çünkü bilişsel yapı tüm öğrenme ve edinimlerin bütünüdür; hatta dilbilimsel boyut birçok zaman bilişsel boyuta göre daha az önemde kalır; konu alanı bilgisi ya da genel kültür ‘paylaşılan bilgi’ kapsamında olduğundan kısıtlı olsa bile büyük ölçüde anlaşılabilirler. Çevirmenler de aynı şekilde bozuk bir dil yapısı ile konuşan bir konuşmacının söylediklerini bilişsel altyapı ile çözümler.

Durumsal çıkarım: Durumsal çıkarım, dilin, zaman ve mekan, özne nesne ifadelerinin durumdan duruma değişiklik gösterdiği gönderme öğelerinin çözümlenmesine olanak sağlar. Örneğin, ‘dün’, ‘burası’, ‘o’ gibi göndermeler duruma göre değişiklik gösterir. Çevirmen, iletimde bulanıklığa sebep olan bu dilbilimsel çözümlenmeleri gerçekleştirebilmeli ve çevresine yansıtılabilmelidir; örneğin, gerekiyorsa üçüncü tekil şahısla yapılan bir göndermede zamir yerine doğrudan gönderilenin ismini devreye sokabilmelidir. Söylem çözümlenmesi de bu boyutta devreye girmektedir.

Edimsel çıkarım: Edimsel çıkarım, söylem çözümlenmesi kapsamına giren tüm alanların uygulamada işe koşulmasını gerektirir. Yerindelik koşulu, Grice’ın bildirişim ölçütleri, Searl’ ün aşamalı sınıflandırmasındaki aşamasındaki öğeleri, gösterimsel öğeler gibi çıkarıma yardımcı olabilecek nice öğe devreye sokularak anlam çözümlenir ve diğer dilde belki de çok farklı şekilde ifade edilmesi gerekir. Örneğin; sözylemler kapsamında yapılacak çözümlenme ile dilin işlevleri olması gerektiği gibi devreye sokulabilir ve tercümeyle yansıtılabilir; aksi takdirde konuşmacı gerçekte söylemek istediği şey anlayamayabilir. Bununla ilgili hepimizin yaşamından bir örnek verelim. Yolda birisi “saatiniz var mı?” diye sorduğunda aslında tabii ki saatimizin olup olmadığını sormuyordur; sorduğu zamanlar da olabilir ama bunu gerçek bir soru mu ya da saatin kaç olduğunu söylemesi açısından bir rica mı olduğunu ayırt edebiliyor olmak doğru yanıtın verilmesini sağlar”.

Yukarıda bahsedilen dört çıkarım türüne ek olarak, ardıl tercüme süreci için beşinci çıkarım türü olarak *alınan notlardan sağlanan çıkarım* eklenebilir. Bu da ardıl çevirmenin çıkarım olarak diğer çıkarımlarla birlikte tıpkı andaş çevirmenin kullandığı dört çıkarım türündeki gibi üretim aşamasına geçmeden önce kullandığı bilişsel süreç ve yetileri kavrama, anlama veya alımlama açısından fayda sağlamaktadır. Bu bahsi geçen dört çıkarım artı *alınan notlardan sağlanan çıkarım* sözlü çevirmenin *dilbilimsel çıkarım, bilişsel çıkarım, durumsal çıkarım, edimsel çıkarım yetisi* ile birlikte; çevirmen kavradığından, algıladığından ya da alımladığından da çıkarımda bulunacağı için aslında sözlü çevirmenin *kavrama yetisini* de vurgulamaktadır. Tercüman kavradığı görsel ve işitsel veriden bu dört tür (andaş tercüme için) ve artı bir (ardıl tercüme için) aldığı ya da not ettiği kelimelerden çıkarımlar üretir ve her tercüme olayında *kavrama ve çıkarımda bulunma yetisini* geliştirerek üretim sürecine ulaşma zamanını kısaltır ve üretim için canlı ortama salacağı sesli üretim çıktısını daha rahat elde edebilir. Peki kavrama yetisi ve dört artı bir çıkarımda bulunma yetisinin her biri de dahil kaynak metnin anlamının aktarılması için çevirmenin beyninde gerçekleştirdiği farklı yönlerden süreçleri açıklamak için yeterli olacak mıdır? Tabii ki mümkün olmayacaktır. Bu süreci tamamlayacak basamaklarda çevirmenin başka yetilerini de aynı anda bu çetrefilli sürece dahil etmesi gerekir. Çünkü yazılı tercümede olduğu gibi, tercümanın yanında yararlanabileceği ne sözlüğü ne de başka yardımcı malzemesi bulunmaktadır. Öncelikle bu durumun ve diğer mesleki yetilerini tam içselleştirmesi için *farkındalık yetisini* kullanmalıdır. Bu farkındalık ona güç vererek, psikolojik sıkıntılarla baş edebilecek motiveyi sağlayacak, tercümanın yapacağı sözlü tercüme türleri esnasında kaynak metni anlamlandırmada kendisine yardımcı olacaktır. Bunlar meslek öncesi ve sonrası tercümanın beyninde biriktirdiği, tecrübe haline dönüşmüş, adeta beynine kazıdığı *anadil ve anakültür, diller ve kültürlerarası, genel kültür, farklı bellek türleri kullanabilme, mesleki kuram ve uygulama, teknik ve terminolojik, etik ve sosyal kurallara uyabilme ve uygulayabilme ve de her daim yeni öğrenmelere açık olma yetileri* olarak önerilebilir. Bahsettiğimiz tüm bu yetileri çok kısa sürelerde sıfır sorunla kullanabilmek için *otomatikleşme yetisi* de olasılık dairesi içine alınabilir. Doğal olarak, *otomatikleşme yetisi* çevirmenin

uzmanlık alanıyla alakalı yapacağı çok sayıdaki alıştırma, çalışma ve kazanacağı sayısız deneyime bağlı olarak gelişmektedir. Bu da anlık olan sözlü tercümede dahi pratikleşme için çalışmanın ne denli öneme sahip olduğunu bir kez daha göstermektedir. Sözlü tercümede aktarımın gerçekleştirilebilmesi için ilgili süreçlerde bu yetilerin tamamının gerekli anlarda devreye sokulması, kaynak metni anlamada çevirmenin her türlü ayak bağından kendini bilinçli şekilde kurtarabilmesi için elzemdir.

3.2. Andaş ve ardıl tercümede erek metnin düzenlenmesi ya da düzeltilmesi

Yukarıdaki süreçlerin devreye sokulan yetiler vasıtasıyla ilerleyerek sözlü üretim çıktısına hızla yol alındığını varsayarsak, tercümanın erek metni zihninden çıkararak tercüme ortamında seslendirmeden ya da söylemeden önce yapacağı son şeyin, anladıklarını hatalardan ayıklamak yani kafasında oluşturduğu erek metnin üstünde son düzenlemelerini gerçekleştirmek olacağını tahmin edebilmekteyiz. Burada yapacağı ayıklama olayına değinecek olursak, hem andaş, hem de ardıl tercümede zaman baskısı ve anındalık durumu gereğince, çevirmenin strateji olarak uygulaması gereken şey; kaynak metnin özünün karşı tarafa net ve mümkünse daha kısa ifadelerle aktarımını sağlayacak üretimler yapmak, atılabilecek ayrıntılardan erek metni ayıklamaktır. Bu bağlamda aynı düşünceleri paylaşan Ersoy (2015: 166); destekleyici fikirlerini şu şekilde aktarmaktadır; “Andaş tercüme sürecinde konuşmacıya yetişmek için, ardıl tercüme sürecinde ise konuşmacıyı bekletmemek için tercüman en kısa sözcükleri seçme ve erek dilde en kısa ifadeleri oluşturma yoluna gitmek durumunda kalacaktır”. Ayrıca, sözlü çevirmenin hata düzeltme ve ayıklama yapacağı saniyeler içerisinde onlarca dizi işlemle beraber erek metne son şeklini vererek sözlü üretime geçebilmesi için çok fırsatının bulunmayacağı (eğer kendine has çok pratikleşme çalışması ve alıştırması yapmamışsa ya da yaptıklarından kendine has bir yöntem geliştirmemişse) aşikardır. Bu durum ise sözlü üretime geçmeden önce tercümanın zihninde *özel filtreleme yetisi* geliştirmesi gerektiğini kanıtlamaktadır. Bu filtreleme yetisi çevirmenin erek metne son şeklini verirken kullandığı strateji ile birebir alakalıdır. Örneğin, bazı tercümanlar strateji olarak tercüme tözü dışındaki gereksiz detayların tamamını silmek, kimisi de tözü karşı tarafın anlayacağı şekil ve söyleme sokarak, kimisi de dinleyici seviyesine göre atmak yerine ifadeleri basitleştirme yoluna gitmektedir.

3.3. Andaş ve ardıl tercümede erek metnin söylenmesi

Bu gelinen son noktada artık çevirmen erek metni söylediği anda bundan önce tamamen belleğinde gerçekleştirdiği sürecin çıktısını hedef kitle ortamına sözlü tercüme yaptığı türe bağlı olarak aktaracaktır. Artık kapalı süreçte işlemediği herşey bir sözlü üretim çıktısı halinde erek kitlenin kulağına çalınacak ve bu andan itibaren geriye dönme söz konusu olmayacaktır. Tabii anındalık, hata kabul etmeme dolayısıyla oluşan baskılar ve geri dönülmez sonuçları, yanlış aktarım yapma olasılığını da doğurma ihtimali çevirmeni bir cendereye sokacak, duyuşsal olarak bunları yaşarken *soğukkanlılık yetisini* devreye sokarak, tüm bu olumsuzlukların onun işinin olağan parçaları olduğunu hissederek motivesinin kaybolmasını engelleyebilir. Ersoy (2012: 167), erek metin seslendirilirken uygulanması gereken teknikleri şu şekilde sıralamaktadır:

“*Tercüman kalabalık önünde oluşabilecek heyecan ve korkuyu kontrol etmek ve yenmek durumundadır. Aksi durumda konuşmada kekeleme ve tutukluk yapma meydana gelebilir, bu durumda erek kitle anlamada sorun yaşayabilir.

*Tercüman dengeli bir ses tonuyla ve dengeli bir hızla konuşmalı. Dengeli konuşmadığı takdirde erek kitle duymada sorun yaşayabilir.

*İfade aralıklarına ve vurgularına dikkat etmeli. Çünkü bu uygulamalar doğru anlam oluşturmada önemli rol oynamaktadır (yukarıda ifade edildiği şekilde). Aksi halde erek kitle için eksik ya da yanlış anlama riski oluşabilir.

*Tercüman sesini, ifadelerle belirginlik katacak şekilde kullanmalı, sesinin iletişimsel ve rek kitlede hoş etki yapacak nitelikte olmasına dikkat etmelidir (Kautz, 2000: 332).

*Tercüman ifadelerinde şive ya da dialekt etkisi olmamalı. Bu durumda erek kitle anlamada sorun yaşayabilir.

*Tercüman sözcüklerini ve ifadelerini doğal, ifadeleri belirginleştirici mimik ve jestlerle desteklenmelidir.(Bu madde çoğunlukla ardıl tercüme türleri için geçerlidir. Andaş tercüme türlerinden sadece fısıltı tercümesinde beden dilinin kullanılması gerekir”.

Bu yukarıda tartışılan tüm tercüme sürecinin en aktif aktörü olan çevirmenin bilişsel, duyuşsal ve devinişsel yükümlülük, yeti ve davranışları dışında alıcı kitle ya da erek metnin çevirmenin zihni dışarısından alacağı etki ve tepkiler, çevirmene yardımcı her türlü ekipman, teknolojik altyapının da tercüme sürecinin birer aktörü olduğu asla göz ardı edilmemelidir.

4. Sonuç

Yukarıda süreç ve yeti bağlamında sunulan sözlü tercüme süreçlerinin ne denli karmaşık ve zorlu bilişsel, duyuşsal ve psikomotor öğeler içerdiği açıktır. Yapılan bu çalışmada, çevirmenin kara kutusunu tercüme bağlamında aydınlatmaya, labirentlerinden farklı bilim insanlarının bakış açılarından hareketle çıkılmaya çalışılmıştır. Daha önceki çalışmalarda yukarıda ismi geçen bilim insanlarının sözlü tercüme türlerinde ileri sürdüğü birtakım tercüme yetilerine paralel ve ek olarak bazı yeni yetiler önerilmiştir. Birinci bölümde andaş ve ardıl tercümede algılama sürecindeki beceriler adıyla incelediğimiz ve üç alt başlık olarak; tercümede kaynak metnin duyulması ve anlaşılması, tercümede algılanan bölümlerin hatırd tutulması ve tercümede not alma adıyla sıraladığımız başlıklara özgü birtakım yetilere değinilmiştir.

Andaş ve ardıl tercümede kaynak metnin duyulması ve anlaşılması (alınlanması /algılanması/ kavranması) konusunda tercümanın bütünüyle tercüme ortamına (kabiniçi ve dışı platrformlara) girdiği ve tercüme süreci başladığı andan itibaren çalıştırdığı bir mekanizma olarak *dikkat- kontrol- monitör yetisi önerilmiştir*. Bu mekanizmanın iyi ve tecrübeli bir tercümandan beklenen bir davranış ve halihazırda her deneyimde güçlendirdiği bir yeti olduğu varsayılmıştır. Çünkü *DKM yetisi* ile tercüman içsel ve dışsal boyutta bir uzman olarak tam bir odaklanma aşamasına geçmekte ve bunu tercüme performansı süresince koruyabilmektedir. Bu yetiyle birlikte yine aynı alt başlık (hatta diğer üst ve alt başlıklara da yayabileceğimiz süreçler) esnasında tercümanın duyma ve algılama sürecinde karşılaşacağı sorunlar için hızlı çözümler üretebilmesi ve krizleri atlattıkça bunlara bağlılık sağlayarak hızlı çözümler üretmesine vesile olacak *sözlü tercüme sürecine özgü problem çözme yetisi* önerilmiştir. Tercüme sürecinde tercümanın tercümelerine giydirdiği dilbilimsel yansımaları *çerçeve* (frame) ve zihnindeki düşünsel birikimleri sahne (görünüm, manzara-scene) olarak adlandıran Witte'nin sahne (görünüm, manzara-scene) kavramının *olay manzarası adıyla değiştirilmesinin uygun olacağı* ile değiştirmenin daha uygun olacağı düşünülmüştür. Olay manzarası kavramının tercüme etkinliğine daha uygun olarak düşünülmesinin sebebi ise; kelimelere dökülmeyi bekleyen birikimsel, düşünsel ve zihinsel olay girdilerin tercümanın belleğinde adeta bir manzara halinde şekil bulması ve bu görüntüyle yer bulmasıdır.

Birinci ana başlığın ikinci alt başlığı olan andaş ve ardıl tercümede algılanan bölümlerin hatırd tutulması konusunda ise ilk ulaşılan yeti bazı tercümebilimcilerin de ileri sürdüğü *zihinsel tekrardır*. Bu tercüme sürecinin tercümanlara bir nevi armağan ettiği özel bir durum, tercümanın beyninin işleyiş

sisteminin bir parçasıdır. Bu yetiyi *kodlama, karar verme, geri çağırma ve gelecek sözcük veya ifadeleri kestirebilme yetileri* takip edecektir. Tercüman tüm bu yetilerini performans halindeyken birbirini tetikleyen bir uyarıcı gibi devreye sokacak, her deneyiminde arayüz olarak kullandığı zihinsel tekrar kapasitesini arttırarak *zihinsel tekrar yetisini* (işler bellek kapasitesini) ve ilgili diğer yetilerini eğitecek, geliştirecektir. Performans anında algıladığı bölümleri kendi yöntemleriyle önceden zihinsel olarak veya süreç esnasında (şemayla, yazıyla not alarak vb.) kodlayan tercüman bir takım çıktı karaları olarak ve eski şemalarını geri çağırarak veya eski şemalarla bağdaştırarak duyduklarını tam anlamıyla hatırında tutmaya çalışacaktır. Tüm bu çabası ve ilişkili yetilerle birlikte tercüme bağlamına dair öngörülerini de bir yandan zihninde türetecek ve üretim aşamasına geçince kolaylaştırıcı bir etken olarak kullanacaktır. Üretim aşamasına geçmeden tercümanın deneyimleyeceği üçüncü alt başlık olan andaş ve ardıl tercümede *not tutma yetisini* andaş tercüman duyma ve algılama performansının bitişikliğinden dolayı, ardıl tercümana oranla çok çok az yüzdelikle kullanacaktır. Çünkü ardıl tercüman duyduklarını nota dönüştürecek zamansal avantaja sahip olduğu için not tutma yetileri oldukça gelişmiştir denilebilir.

İkinci ana başlıkta andaş ve ardıl tercümede üretme sürecindeki beceriler olan kaynak metnin anlamının aktarılması, erek metnin düzenlenmesi ve son olarak da erek metnin söylenmesi ve bu süreçlerde sözlü çevirmenin kullandığı yetiler tartışılmıştır. İkinci bölümün ilk alt başlığı olan andaş ve ardıl tercümede kaynak metnin anlamının aktarılması konusunda daha önceki süreçte tercümanın bu kez üretilen erek çıktıya en doğru şekilde ulaşma güdümüyle kullandığı *karar verme yetisini* ve bu yetinin temelini oluşturduğu *çıkarma yapma yetisi* gündeme getirilmiştir. Chernov'un 2000'li yılların başında dört farklı başlıkla (*dilbilimsel çıkarma, bilişsel çıkarma, durumsal çıkarma, edimsel çıkarma*) ortaya attığı bu yetiler bu çalışmada *karar verme yetisi* başlığı altında toplanmaya uygun bulunmuştur. Çünkü tercümanın bu kadar karmaşık bir sürece yön verdiği aşamalarda tekdüze veya aynı bakış açısıyla çıkarma yapması beklenemez. Tekdüze bakış açısından beslenen bir tercüme karar mekanizmasının sürecin ihtiyaçlarına yanıt vermesi söz konusu olamaz. Çok katmanlı bir işlem olan tercüme performansında tercüman hem dilbilimsel, bilişsel hem de duruma yönelik ve edimsel çıkarımlarının rotasında ilerleyerek bir takım karalar alacaktır. Tek çatı altında toplamayı hedeflediğimiz bu dört çıkarma türüne ek olarak ilgili bölümde *ahnan notlardan sağlanan çıkarma* eklenebilir diye düşünülmüştür. Ayrıca kaynak metnin anlamının aktarılması için farklı ve önemli bir ön koşul olan *kavrama yetisinin* altı çizilerek önerilmesi gerçekleştirilmiştir. Tercümede başarılı bir üretimin gerçekleşmesi tercümanın tüm yönleriyle süreçlendirmeyi hedeflediği kaynak metni iyi kavrayabilmesiyle ve bu kavrama yetisini sürekli eğitmesi ve geliştirmesiyle mümkün olabilmektedir. Tam bu noktada yukarıda sayılan tüm yetilerin içselleştirilmesini temin eden *farkındalık yetisi* önerilmiştir. Her meslekte olduğu gibi neyi niçin yaptığımız konusunda dinamiklerimizi sağlam tutmak açısından psikolojide sıkça yer bulan bu kavram günümüzde çevirmen psikolojisinin bir parçası sayılıyorsa, yetileri arasında da hassas bir yer edinebilir. Çünkü tıpkı önerilen bazı yetiler gibi diğer yetilerin yakıtını oluşturabilir. Bunlar meslek öncesi ve sonrası tercümanın beyinde biriktirdiği, tecrübe haline dönüşmüş, adeta beyne kazındığı *anadil ve anakültüryetisi, diller ve kültürlerarası yeti, genel kültür yetisi, farklı bellek türleri kullanabilme yetisi, mesleki kuram ve uygulama yetisi, teknik ve terminolojik yeti, etik ve sosyal kurallara uyabilme ve uygulayabilme yetisi ve de her daim yeni öğrenmelere açık olma yetisi* olarak önerilmiştir. Bu bölümde son olarak önerilen tüm yetileri tercümanda en üst seviyelere çekmek için tamamlayıcı nitelikte görülen *otomatikleşme yetisi* önerilmiştir. Tercümandaki gelişime her daim açık olan *otomatikleşme yetisinin* bu adla daha önceden önerilmemesine rağmen; deneyimli bir tercümanda mesleki kişiliğinin bir parçası olduğu gözlenebilmektedir. İkinci alt başlık olan andaş ve ardıl tercümede erek metnin düzenlenmesi ya da düzeltilmesi aşamasında yukarıdaki irdeleme sonucu tercümanın zihninde *diğer yetilerin ve deneyimlerin tetiklediği özel filtreleme yetisinden* bahsedilmiştir. Bu filtreleme sayesinde tercüman

üretmeyi planladığı ya da üretimini yapmak üzere olduğu metni son kez bazı süzgeçlerden geçirir. Tercüman hangi metinde hangi özel filtreleme yöntemlerini kullanacağını zamanla çeşitlendirerek, bu durumu stratejiden yeti haline dönüştürülebilir. Üçüncü alt başlıkta ise tercümanın psikolojik yetilerinden bir tanesi sayılabilecek *soğukkanlılık yetisi* yine geliştirmeye açık bir özellik olarak önerilmiştir. Normalde tercümana ait olsun ya da olmasın; sadece bir kişilik özelliği olarak terimleştirdiğimiz bu kavramın tercümanda bir yeti olarak vücut bulduğu, eğitilebildiği için ise bir yeti olduğu iddia edilmiştir. Bu tercümanın bilişsel, psikomotor ve duyuşsal olarak sınıfladığımız yetileri arasında duyuşsal yani psikolojik boyutta yer alan bir yetisidir. Soğukkanlılık tercümana her zaman temkinli olabilmeyi ve kullandığı karar mekanizmalarını, yetilerini sağlıklı yönetebilmeyi vadettiği için ayrı bir yeti başlığı olarak önerilmiştir. Kaybolmayan bir tercüme motivasyonu kanımızca ancak yeti haline çevrilmiş bir soğukkanlılık derecesiyle sağlanabilmektedir.

Bu çalışmada yukarıda sıralanan yeni ya da eski yetilere dair tercüme odaklı çalışmalara baktığımızda, ileriki araştırmalarda psikodilbilimsel, sosyodilbilimsel, sinirdilbilimsel, psikolojik ve farklı bellek türlerinde keşfedilmemiş tercümebilimsel noktalar konusunda daha farklı yetilerin ortaya çıkabileceği düşünülmektedir. Yukarıdaki yetiler arasında yer verilmemiş olsa da teknolojiyi sözlü tercümede kullanma gerekliliğinin giderek artması nedeniyle bir yeti halinde yenilemekte fayda bulunmaktadır. Özellikle tercüme öğretimi ve yöntemleri bağlamında yeni modeller oluştururken kullanılabilmesi farzedilebilir. Buna benzer teknolojik altyapılı ya da diğer branşlarla ilintili olarak tercüme yetilerine dair detaylı deneysel, yarı-deneysel ve betimleyici vaka incelemelerine başvurulması zorunluluğu gündeme gelmektedir. Önceleri sadece bir tercüman özelliği olarak adlandırılan bu beceriler veya yetiler, yapılacak bu türden çalışmalarla bilimsel altyapı bakımından güçlenecek ve test edilebilir hale bürünecektir. Bu araştırmada değindiğimiz önermelerin tamamı farklı yöntemlerle çalışıldığında, bilim okuryazarlarına şu an afaki gelebilecek yetiler daha anlamlı gelecektir.

Kaynakça

- Antonova-Ünlü, Elena; Sağın-Şimşek, Çiğdem. (2018). Sözlü Çeviri Eğitiminin İşler Bellek Kapasitesi Üzerindeki Etkisi. *Dilbilim Çeviribilim Yazıları*. Ed. Kansu-Yetkiner, N. & Şahin, M. Ankara: Anı.
- Atik, G.(2011). *Sözlü Çeviri Yöntem ve Teknikleri*. Ankara: Sinemis.
- Atkinson, R. C and Shiffrin R. M. (2016). Human Memory: A Proposed System and Its Control Processes. In R. Sternberg, S. Fiske, & D. Foss (Eds.), *Scientists Making a Difference: One Hundred Eminent Behavioral and Brain Scientists Talk about their Most Important Contributions* (pp.115-118). Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/CBO9781316422250.025
- Baddely, A. (2003). Working memory and language: An overview. *Journal of Communication Disorders*, 36, 189 -208.
- Berk, Ö. (2005). *Kuramlar Işığında Çeviribilim Terimcesi* İstanbul: Multilingual.
- Christoffels, I. K., De Groot, A. M. B & J. F. Kroll, (2006). Memory and language skills in simultaneous interpreters: The role of expertise and language proficiency. *Journal of Memory and Language*, 54, 324-345.
- Chernov, V. Gelly (2004). *Inference and Anticipation in Simultaneous Interpreting: A probability – prediction model*. Eds. Robin Setton and Adelina Hild .Amsterdam/ Philedelphia: John Benjamins.
- Engle, R. W. (2002). Working memory capacity as executive attention. *Current directions in psychological science*, 11(1), 19-23.
- Doğan, A. (2016). Anybody Down There? Emergency and Disaster Interpreting in Turkey. *In Mediating Emergencies and Conflicts* (pp. 59-83). London: Palgrave Macmillan.

- Doğan, A. (2015). *Sözlü Çeviri Çalışmaları ve Uygulamaları*. Güncellenmiş 4. Baskı. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Doğan, A. (1999). Konuşmalardan not alma becerisine genel bakış.(A general overview of note-taking skills). *Çeviribilim ve Uygulamaları* December, 1999, 55-65.
- Ersoy, H. (2012). *Kavram Kuram ve Süreç Açısından Tercüme Etkinliği*. Araştırma.
- Kade, O. (1968). Transformationelle Analyse russischer Gerundialkonstruktionen zur Ermittlung von Übersetzungäquivalenten. *Zeitschrift für Slawistik*, 13(1), 601-615.
- Kane, M. J., Bleckley, M. K., Conway, A. R., & Engle, R. W. (2001). A controlled-attention view of working-memory capacity. *Journal of Experimental Psychology: General*, 130(2), 169.
- Kautz, U. (2002). *Handbuch Didaktik des Übersetzens und Dolmetschens*. München: Iudicium-Verlag.
- Kautz, U. (2000). *Handbuch Didaktik des Übersetzens und Dolmetschens*, München: Iudicium-Verlag.
- Moser-Mercer, B. (1997). Process models in simultaneous interpretation. *Maschine translation and translation theory*. Hague: Mouton de Gruyter, 3-18.
- Pöhhacker, F. (2004). *Introducing Interpreting Studies*. London and New York: Routledge.
- Seleskovitch, D. (1975). *Langage, langues et mémoire: études de la prise de notes en interprétation consécutive*. Paris, Minard Lettres Modernes.
- Şulha, P. (ed.). (2015). *Sözden Temsile Çeviribilim*. İstanbul: Çeviribilim.
- Tahir-Gurçağlar, Ş. (2016). *Çevirinin ABC'si*, (3. b.), İstanbul: Say.
- Witte, H. (2000). Die Kulturkompetenz des Translators. *Begriffliche Grundlegung und Didaktisierung*. Tübingen: Stauffenburg.